

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ „ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ” У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Розкрито суть поняття „професійні компетенції”, визначена роль навчальної дисципліни „Основи менеджменту” у процесі формування професійних компетенцій фахівців аграрної сфери, розглянута структура управлінських умінь і навичок.

Постановка проблеми

У більшості країн Європи наразі точаться дискусії щодо того, як забезпечити людину необхідними знаннями та вміннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з розвиненим у технологічному напрямі суспільством. Актуальним є усвідомлення процесу формування професійних компетенцій, розуміння того, чому необхідно навчити, яким чином і якою має бути технологія навчання для досягнення поставленої перед ним мети.

Процеси глобалізації, перехід від індустріальних технологій до науково-інформаційного виробництва, впровадження нових форм організації праці, зростання соціально-економічних вимог та потреб сучасного споживача потребують відповідних змін щодо компетентності кваліфікованих фахівців аграрної сфери. Проте, аналіз стану професійної підготовки фахівця до роботи в умовах ринку свідчить про невідповідність їх підготовки потребам роботодавців. Більшості з них властива, як правило, невпевненість у здійсненні професійних дій, низький рівень компетентності щодо застосування сучасних технологій виробництва, нових форм організації праці, аналізу і прогнозування професійної діяльності.

Це, зокрема, стосується і професійної управлінської діяльності, яка виявляє проблеми, пов'язані зі слабким обґрунтуванням проектів управлінських рішень, нерегулярністю та несвоєчасністю заходів управлінського впливу; управлінський цикл підприємства часто не організовується як цілісна система; керівна ланка організації використовує обмежену кількість аналітичних методів. Все це призводить до неритмічної роботи підприємства, втрат робочого часу, неефективного використання трудових, матеріальних, фінансових ресурсів, недосягнення цілей організації.

Ці проблеми не можна розв'язувати стандартними підходами та технологіями. Тут необхідні фахівці, які володіють творчим професійним та управлінським

мисленням, оперують ринковими категоріями, термінами і поняттями, здатні успішно розв'язувати проблеми аграрної галузі, ефективно працювати в складних економічних умовах. Все це зумовлює необхідність проведення фундаментальних досліджень з проблеми підготовки студентів аграрних ВНЗ до управлінської діяльності.

Насамперед, ми вважаємо, слід звернути особливу увагу на визначення значимості управлінських знань, умінь і навичок, їх трансформацію у ключові компетенції та створення ефективних напрямів їх формування.

Аналіз останніх досліджень

Проблему аналізу і розвитку професійної компетентності сучасного фахівця та її складових розглядали І. Зимня, І. Зязюн, М. Вачевський, Н. Ничкало, О. Овчарук, Л. Дибкова, Дж. Равен, А. Хуторський та інші. Як надзвичайно актуальні проблеми підготовки фахівців для аграрної сфери з проєкцією на певні компетенції у своїх працях досліджували Л. Барановська, В. Свистун, В. Лозовецька, Л. Вікторова, Г. Берегова, Н. Костриця. Однак, не приділялося особливої уваги значенню конкретно-предметних знань фахівців, які виступають першоджерелом формування всієї професійної компетентності у процесі їх фахової підготовки.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес економічної підготовки майбутніх фахівців у вищих аграрних навчальних закладах. Методологічну основу становить компетентнісний підхід до процесу професійної підготовки фахівців, системний підхід до вивчення економічних процесів у ринкових умовах, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї проблематики. Для теоретичного узагальнення та формулювання висновків використаний абстрактно-логічний метод.

Результати досліджень

Одним із новітніх кроків реформування системи вищої аграрної освіти в Україні на шляху наближення до європейського та світового рівнів є впровадження компетентнісного підходу у процес професійної підготовки, кінцевий результат якого – набуття студентами професійних компетенцій.

Досліджуючи процес формування професійних компетенцій фахівців, слід підкреслити головну особливість компетентності як педагогічного явища, а саме: компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, а конкретні життєві операції, необхідні людині будь-якого віку, професії, сімейного стану. Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як „сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію тощо” [6].

Словник іноземних слів пояснює поняття „компетенція” (від лат. *competentia* – належність за правом) як коло повноважень якого-небудь органу або посадової особи; коло питань, в яких дана особа володіє пізнаннями і досвідом, і „компетентність” (лат. *competens, competentis*) – володіння компетенцією; володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь [10].

Порівнюючи поняття „кваліфікація” і „компетенція”, необхідно відзначити, що другий термін ширший від першого, оскільки він включає, крім суто професійних знань і умінь, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціатива, співпраця, комунікативні здібності, здатність до саморозвитку і самовдосконалення, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, наявність чіткого уявлення про себе як професіонала. Якщо кваліфікацій можна навчити за наявними шаблонами, показати, що і в яких ситуаціях треба робити і змусити фахівця в точності відтворювати показане, то компетентність же – це здатність діяти не за шаблоном. Показати, як це робиться в іншій ситуації, не можна, бо обставини в ситуації бувають різні. Тому кваліфікації (як набору інформації) вчать, а компетенції (як здатності) розвивають.

Під професійною компетенцією слід розуміти здатність фахівця до ефективної та своєчасної реалізації своїх знань і навичок, отриманих у період навчання. При цьому, професійна компетенція обумовлена не тільки знаннями, але й діловими особистісними якісними характеристиками фахівця, а також складностями проблем, які йому доводиться вирішувати під час професійної діяльності.

Пристаюючи до визначення „компетенція” до управлінських потреб, можна тлумачити компетентність як інтегральну характеристику особистості, яка визначає здатність останньої вирішувати управлінські проблеми й типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Професійна управлінська компетентність у сучасній науці розглядається як сукупність особистих можливостей посадової особи, її кваліфікаційні знання, досвід, що дають змогу брати участь у виробленні певного кола рішень або самостійно вирішувати певні питання завдяки наявності відповідних знань і навичок [3].

Слід зазначити, що професійна компетентність повинна вивчатися процесуально, як така, що формується під час вивчення навчальних дисциплін, передбачених освітньою програмою, тобто складається з предметних компетенцій. Як педагогічна категорія „предметна компетенція” означає сукупність знань, умінь та характерних рис при вивченні конкретного предмета, що дає можливість студентові самостійно виконувати певні дії для розв’язання навчальної проблеми.

Теоретичну модель процесу формування предметної компетенції можна зобразити у вигляді схеми (рис.).

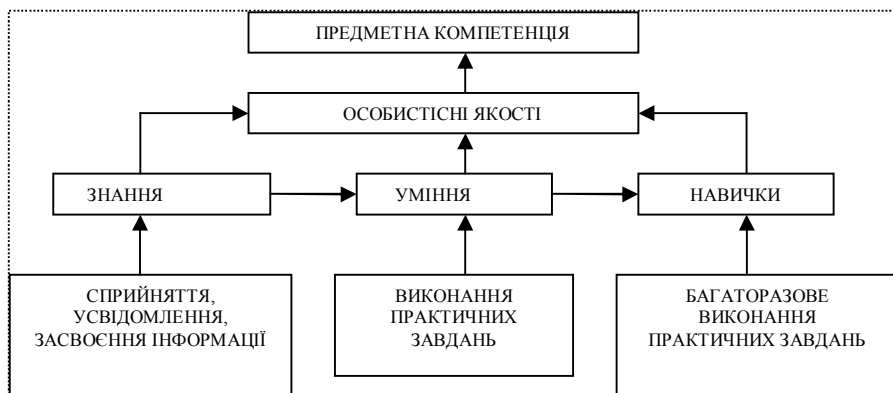

Рис. Теоретична модель процесу формування предметної компетенції
Джерело: власні дослідження.

Отже, засвоєння предметних знань студентами за компетентнісного підходу у вигляді тріади „знання – вміння – навички” доповнюється особистісними якостями (ініціативність, мобільність, заповзятливість, самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, мотивація досягнення успіху, рівень самооцінки особистості тощо).

Важливими в контексті проблеми нашого дослідження є окреслені зарубіжними вченими рівні формування компетенцій під час вивчення окремих дисциплін у вищому навчальному закладі, визначені в європейських країнах. Так, для першого рівня характерними є такі загальні для різних предметних галузей компетенції: здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни; здатність логічно й послідовно представити освоєне знання; здатність контекстуалізувати нову інформацію й давати її тлумачення; уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни й зв'язок між дисциплінами; здатність розуміти та використовувати методи критичного аналізу й розвитку теорій; здатність правильно використовувати методи й техніки дисципліни; здатність оцінювати якість досліджень у цій предметній галузі; здатність розуміти результати експериментальних і спостережних способів перевірки наукових теорій.

На другому рівні майбутні фахівці повинні бути наділені такими компетенціями: володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми методами й технікою дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації; критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики; володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні; бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи; демонструвати оригінальність і творчий підхід; опанувати компетенції на професійному рівні [11].

Таким чином, враховуючи теоретичне обґрунтування сутності та структури професійних, в тому числі предметних компетенцій, визначимо основну роль

навчальної дисципліни „Основи менеджменту” у процесі формування професійних компетенцій в системі підготовки фахівців аграрної сфери.

Сьогодні стає зрозумілим, що без глибокого пізнання наукових основ менеджменту, вивчення досвіду в галузі управління економічно розвинутих країн неможлива побудова економіки України, яка могла б забезпечити стабільний високий рівень добробуту населення.

Вивчення цієї дисципліни необхідне для розуміння сутності системи методів управління; змісту процесів та технології управління; основ планування, здійснення мотивації та контролю на підприємствах, які займаються виробництвом продукції; розвитку у студентів таких якісних характеристик, як керівництво та лідерство, освоєння стилів управління, теорії конфліктів; ринкового ціноутворення і проблем цінової конкурентоспроможності продукції; передбачення умов, необхідних для ефективного функціонування і розвитку виробничо-господарської діяльності на рівні підприємств АПК в умовах ринкових відносин.

Підприємства аграрної галузі стали більше приділяти уваги організації виробництва, формуванню структур, які забезпечують чіткий розподіл робіт, контроль виконання і стимулювання виконавців за результати праці. Тобто коло завдань значно розширилося і охоплює не тільки організацію і управління персоналом, але й визначення обсягів продукції з урахуванням потреби і можливостей ринку, пошук і залучення ресурсів (перш за все, фінансових), забезпечення реалізації продукції, виконання своєчасних розрахунків із постачальниками і споживачами, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції.

Отже, сучасне виробництво потребує фахівців, які можуть самостійно формувати мету роботи, ставити завдання та планувати етапи її здійснення, приймати нетрадиційні та творчі рішення. Активна, творча, спрямована на практичну діяльність позиція, є головною характеристикою нової ролі студента.

Ми погоджуємося з думкою науковців Воронька Т.В., Шупти І.М., Лещини О.Г., що вимоги до управлінської компетентності умовно можна поділити на дві групи. Першу становлять знання і вміння (мистецтво) виконувати професійну роботу за такою спеціальністю, як менеджмент (умовна назва – організаційно-управлінські знання й вміння). Друга група вимог до управлінської компетентності менеджерів пов'язана зі здатністю працювати з людьми й управляти собою (умовна назва – індивідуально-особистісні знання та вміння) [1].

В. Свистун також розглядає управлінську компетентність майбутнього фахівця аграрної галузі як теоретичну, практичну, психологічну та особистісну види його підготовленості до управлінської діяльності в аграрній галузі, що проявляється у всебічній готовності (особистісній, професійній, психологічній) до неї та здатності особистісно і професійно самоактуалізуватися у цій діяльності [9].

Відповідно до програми навчальної дисципліни для підготовки фахівців в аграрних вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації завданням вивчення дисципліни „Основи менеджменту” є теоретична підготовка студентів із питань: сутність основних понять і категорій менеджменту та управління; історія розвитку менеджменту; принципи та функції менеджменту; суть організації та взаємозв'язку їх внутрішніх елементів й зовнішнього середовища; система методів управління; зміст процесів та технології управління; основи планування,

здійснення мотивування та контролювання; організація взаємодії та повноважень; зміст та характеристика основних типів організаційних структур управління; прийняття рішень у менеджменті; інформаційне забезпечення процесу управління; керівництво та лідерство, стилі управління; теорія конфліктів; організаційна культура; етика відповідальності у менеджменті; ефективність управління, а також практична підготовка та формування умінь із питань: визначення місії та цілей; аналіз та побудова різних типів організаційних структур управління організацій; налагоджування ефективної комунікації у процесі управління; здійснення делегування; технологія розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень; профілактика та вирішення конфліктів; формування організаційної культури; подолання опору організаційним змінам; визначення та оцінка ефективності менеджменту.

Вказані вимоги до знань та умінь, якими повинні володіти майбутні фахівці, сприяють формуванню компетентності, що відповідає предмету (предметної компетентності), проте для формування загальної професійної компетентності сучасного фахівця-аграрія, на наш погляд, необхідно врахувати єдність таких складових: предметно-дійового, соціокультурного та психофізіологічного компонентів (табл.) з урахуванням специфіки управлінської діяльності в аграрній сфері.

Отже, на підставі науково-педагогічної літератури, власного досвіду викладання економічних дисциплін у вищому навчальному закладі нами запропоновані ключові компетенції, які мають бути сформовані у менеджерів аграрної сфери у процесі вивчення дисципліни „Основи менеджменту” (табл. 1).

Таблиця Ключові компетенції майбутніх фахівців-менеджерів аграрної сфери економіки

№ з/п	Назва компетенцій	Сутність	Зміст
1	2	3	4
1	Предметно-практичні	Система знань основ теорії управління, розвиненість умінь планування, формування цілей та завдань діяльності, організації діяльності, аналізу та контролю результатів діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - розуміння природи управлінських процесів, здатність управляти ресурсами, планувати й прогнозувати роботу підприємства; - умінь обґрунтовувати та приймати рішення в стандартних і нестандартних ситуаціях; - вміння використовувати в залежності від ситуації найбільш доцільні й ефективні методи та стиль роботи; - знання посадових та функціональних обов'язків менеджерів, способів досягнення мети і підвищення ефективності діяльності організації; - вміння генерувати нові ідеї, використовувати творчий підхід до роботи; - специфічні знання й вміння, що пов'язані з роботою в аграрній сфері економіки.

Продовження таблиці

1	2	3	4
2.	Комунікативні	Система знань та умінь професійного спілкування й роботи в групі	<ul style="list-style-type: none"> - ораторські здібності, уміння чітко висловлювати свої думки й переконання; - уміння створювати позитивну емоційну атмосферу при спілкуванні з людьми; - уміння вести бесіди, наради, переговори; - усвідомлення цінності спілкування для встановлення взаєморозуміння, в тому числі й між людьми (народами) – носіями різних мов і культур.
3.	Інформаційні	Система знань та вмінь за допомогою наявних засобів інформаційних технологій проводити пошук, аналіз, відбір, обробку та передачу необхідної інформації	<ul style="list-style-type: none"> - висока поінформованість з питань розвитку аграрної галузі економіки, в якій працює підприємство: стан досліджень, техніки, технології, конкуренції, динаміки попиту та пропозиції, тощо; знайомства з досвідом менеджменту на інших підприємствах та галузях; - вміння використовувати сучасну інформаційну технологію, засоби комунікації й зв'язку; - уміння бути стратегом, вивчати й аналізувати своє оточення; - спроможність акумулювати інформацію — вибирати з неї найважливішу для даного моменту й на перспективу.
4.	Соціокультурні	Здатність дотримуватися норм і правил культурної поведінки, успішність взаємодії з іншими, світоглядні уявлення	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення свого місця у суспільстві, національній культурі; - толерантне ставлення до підлеглих, колег по роботі; товариське ставлення до всіх людей, незалежно від расової приналежності, національності, віросповідання, становища у суспільстві, особистісних якостей; - повага і турбота про людей незалежно від їхнього становища у ієрархії організації; - вміння враховувати інтереси всіх сторін, що беруть участь в бізнесі; чесність у відносинах з людьми і довіра до партнерів; - здатності та вміння підтримувати дисципліну, прогнозувати й вирішувати конфлікти, які виникають у ході управлінської діяльності, відстоювати інтереси справи.

1	2	3	4
5.	Індивідуально-психологічні	Ціннісно-мотиваційні орієнтації, вольові риси особистості	<ul style="list-style-type: none"> - наявність психологічних здібностей впливу на людей; поєднання у собі рис адміністратора і лідера; - особистісна небайдужість, яка вимагає вміння аналізувати те, що відбувається поруч, бути по-дослідницькому самостійним, робити висновки; - висока самокритичність, тобто здатність виявляти свої проблеми, вміння їх диференціювати за ступенем вирішуваності й пріоритетності; - емоційна врівноваженість і стійкість проти стресу; - прагнення й здатність до саморозвитку; - здатність швидко відновлювати фізичні й душеві сили і критично оцінювати власну діяльність.

У сільськогосподарському виробництві організація управлінської праці здійснюється під прямим та опосередкованим впливом різних факторів, пов'язаних зі специфічними особливостями сільського господарства: непередбачений вплив природних явищ, сезонність технологічних процесів у рослинництві, наявність живих організмів з притаманними їм біологічними законами розвитку, значна тривалість окремих технологічних процесів, просторова розосередженість виробничих об'єктів, багатогалузевий характер виробництва, недосконала техніка і технологія, низький рівень соціально-побутової сфери. Особливістю організації управлінської праці у сільськогосподарському виробництві є також її специфічно виражений творчий характер, пов'язаний з постійним пошуком і розв'язанням завдань, на які не завжди можна знайти відповіді, керуючись тільки досвідом [4].

Отже, акцент варто робити на необхідності підготовки не просто фахівців, а фахівців-професіоналів з високим фаховим, управлінським і, головне, особистісним, лідерським потенціалом. Усе це значно відрізняє професійну діяльність сучасних фахівців від роботи професіоналів у минулому, які ставили на перше місце потреби організації, а не людей, що в ній працюють; прагненням уникати ризику (натомість сучасний фахівець-професіонал готовий ризикувати); цікавитися тільки питаннями, що належать до їхньої компетентності (натомість сучасний фахівець-професіонал цікавиться питаннями всієї організації, прагне стати надійним партнером для інших підрозділів) тощо. Тільки взаємозалежний комплекс професійних знань і особистісних якостей може визначати рівень

професіоналізму сучасного фахівця та його готовності до ефективної діяльності за обраним фахом.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У структурі професійних компетенцій фахівців аграрної сфери важливим є володіння системою фундаментальних знань у галузі менеджменту, вивчення організаційних форм управління сучасним виробництвом, на що, у першу чергу, спрямований курс „Основи менеджменту”. При цьому, значна увага має бути приділена переходу від традиційної освітньої підготовки та простого формування знань і умінь до формування у студентів потенціалу саморозвитку, розвитку творчих здібностей й застосування їх у змінних умовах аграрного виробництва; позицій моральності, почуття соціальної відповідальності, тобто повний комплекс тих рис особистості, які перетворюють професійну діяльність у суспільне благо. Тому, перспективи подальшого наукового пошуку можливі в напрямку обґрунтування у складі управлінської компетентності формування соціально-рольової та комунікативної компетенцій, що матиме позитивний вплив на досягнення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці.

Література

-
1. Воронько Т.В. Управлінська компетентність майбутніх менеджерів аграрної сфери економіки та її роль в управлінні змінами / Т.В. Воронько, І.М. Шупта, О.Г. Лещина //Наук. пр. Полтавської держ. аграр. академії. – 2011. – Вип. 3, том 1. – 2011. – С. 357.
 2. Дёмин В.А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды /В.А. Дёмин //Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002. – № 4. – С. 34–42.
 3. Компетентісний підхід у сучасному освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 112. – (Бібліотека з освітньої політики)
 4. Малюга Л.М. Особливості організації управлінської праці в аграрних підприємствах [Електронний ресурс] / Л. М. Малюга, О.В. Загороднюк // Актуальні питання сучасної економіки: матеріали I Всеукр. заоч. наук.-практ. конф., 20–22 січ. 2010 р. – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library>
 5. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование. Социально-философское исследование/С. И. Подмазин. – Запорожье, 2000. – С. 166–168.
 6. Професійна освіта: словник / [уклад. С.У. Гончаренко та ін.]; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – С. 149.
 7. Психология и педагогика: учеб. пособие / К.А. Абульханова, Н.В. Васина, Л.Г. Лаптев, В.А. Слостенин. – М.: Совершенство, 1998. – С. 320.
 8. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: моногр. / О.Г. Романовський. – Харків: Основа, 2001. – С. 312.

9. Свистун В.І. Теорія і практика підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук; ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти”/ В. І. Свистун. – К., 2007. – С. 43.

10. Словник іншомовних слів. – М., 1989. – С. 247.

11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55–60.
